

Короткевич В.І. (Могилів, Рэспубліка Білорусь)

Цень як элемент вобразнай сістэмы драматургічных твораў Юрыя Станкевіча (на прыкладзе драмы “ШЭВА”)

У статці розглядаецца спецыфіка тэні як аднаго з найважнейшых элементаў сістэмы абразів в драматургічным творі Юрыя Станкевіча «Шева».

Ключовыя словы: абраз, сістэма абразів, тэнь, художні прастір, тэкст.

В статье рассматривается специфика тени как одного из важнейших элементов системы образов в драматургическом произведении Юрия Станкевича «Шева».

Ключевые слова: образ, система образов, тень, художественное пространство, текст.

The article deals with the specifics of the shadows as one of the most important elements of the system of images in the dramatic works of Yuri Stankovich “Sheva”.

Key words: image, system of images, shadow, artistic space, text.

Адной з асаблівасцяў беларускай мастацкай літаратуры канца ХХ – пачатку ХХІ стст. з’яўляецца антрапацэнтрычнасць – падкрэсленая засяроджанасць на адлюстраванні ўнутранага свету асобы, бо чалавек уяўляецца Сусветам і мэтай усіх падзей, якія адбываюцца ў свеце. Пацверджаннем таму з’яўляецца актыўнае выкарыстанне ценю як элемента вобразнай сістэмы мастацкага твора і ўключэнне гэтага вобраза ў семантычнае поле мастацкай прасторы.

Драма Юрыя Станкевіча “Шэва” – яркі таму прыклад. Цень тут увасоблена ў вобразе “*нябачнай, неарганічнай, полевай сутнасці, магчыма, эфірнай формы жыцця ці разумнай энергетычнай субстанцыі плазменнага тыпу*” [2, 8] Шэвы, якая ўвасабляе сабой экстэрыярызацыю страху Інгі, рэпарцёра Ліса, уфолога Сманцара, Ілжэмаёра, суседзяў Інгі. Гэтая маладая прыгожая жанчына калісьці спакусіла свайго айчыма, з-за чаго сышла з дому, захварэла, а потым памерла маці. Пры гэтым Інга не выступае выключна ахвярай, яна ж сама сабе і кат: не вытрымаўшы душэўных пакут і адчуваючы безвыходнасць, страляе ў сябе. Рэпарцёр Ліс мае згубную звычку да гульні. Уфолог Сманцар – “сыноч забяспечаных бацькоў” –

калісьці школьнікам дэманстратыўна выйшаў з класа, сказаўшы ўслых, што сядзець са “смярдзючкай” – нязграбнай дзяўчынкай у акуларах з прастай сям’і – не будзе. Дзяўчынка засілілася дома той жа ноччу. “Круты” бандыт Ілжэмаёр, абцяжараны садамазахісцкімі комплексамі, хварэў на піраманію ў дзяцінстве і мае схільнасць да пераапрунання ў жаночую вопратку, *“што сведчыць аб латэнтнай гомасексуальнасці”* [2, 32], здольны да забойства. Кожнаму з герояў твора Шэва расплюшчвае вочы на ўнутраную недасканаласць і слабасць.

Самым моцным і самым слабым у супрацьстаянні з такім калектыўным і індывідуалізаваным (як бы гэта не здавалася парадаксальным!) ценем аказваецца Інга. Яе акт самазабойства – гэта завяршэнне бессістэмных пошукаў прымірэння архетыпнага вобразу анімуса, што выступае чужародным элементам жаночай сутнасці Інгі, з эрасам, з яе прыроднай натуральнасцю. Анімус праяўляецца на ўзроўні мужчынскай сілы, калі жанчына фізічна перамагае маладога трэніраванага Ліса ў спаборніцтве па армрэслінгу, абязбройвае бандытаў, на ўзроўні разумовых патэнцый (“*у яе даволі высокі інтэлект*” [2, 8]), а таксама на ўзроўні стварэння ідэальнага вобразу мужчыны ў асобе свайго айчыма: “*Але... але ж я кахала свайго айчыма. Так, мы пакахалі адно аднаго і – хіба мы ў гэтым вінаватыя? <...> Мне было тады сямнаццаць гадоў, яму на дваццаць больш. <...> Калі ў доме дзве жанчыны і толькі адзін мужчына – яны спрадвечна будуць змагацца за яго. Гэта прырода жаночага. Ты чуеш?*” [2, 28]. Пазней гэтыя пошукі мужчынскага ідэалу былі спраецываваны на маладога рэпарцёра Ліса: “*Я хачу вярнуцца да таго, каго кахала, не важна ў якім на ліку будучым жыцці, і калі гэтага не адбудзецца, то маё жыццё вартае хіба што жалю. Так, жалю, не больш. (Спыняецца ў роздуме.) Мяне цягне да гэтага маладога іграка [Ліса – В. К.], як і яго да мяне, але ж гэта толькі біякантакт, не болей. Я хачу ў іншае жыццё, туды, дзе сустрэну таго, каго кахаю і зараз, – хіба гэта загана? Яму будзе сем гадоў, а мне...*” [2, 35]. Прыгнечаны стан Інгі дае магчымасць хваравітаму выхаду апантанасці анімусам. Разам з тым, апошні выконвае ролю пасрэдніка паміж свядомым і неўсвядомленым, дае магчымасць персаніфікаваць апошняе: Інга рэфлексуе з нагоды адчування свайго граху перад уласнай маці і немагчымасці выправіць становішча.

Да апошняга ўчынку – самазабойства – Інгу падштурхоўвае яе цень – Шэва, якая сама сцвярджае: “*Легіён імя мне, таму што нас шмат*” [2, 27]. У гэтай сувязі прыгадаем Евангелле ад Марка: “*Прыйшлі на другі бераг мора, у краіну Гадарынскую. І калі выйшаў Ён з лодкі, адразу сустрэў Яго чалавек, які выйшаў з магілаў, апантаны нячыстым духам; у яго было жытло ў магілах, і ніхто ня мог звязаць яго нават ланцугамі; бо колькі разоў яго ні кавалі ў ланцугі і нуты, але разрываў ланцугі і разьбіваў*

пути, і ніхто ня меў сілы ўтаймаваць яго; заўсёды, уночы і ўдзень, у горах і магілах, крычаў ён і біўся аб каменне. А ўбачыўшы Ісуса здалёк, прыбег і пакланіўся Яму, і, закрываўшы моцным голасам, сказаў: што Табе да мяне? Ісусе, Сыне Бога Усявышняга! Заклінаю Цябе Богам, ня мучы мяне! Бо Ісус сказаў яму: выйдзі, дух нячысты, з гэтага чалавека. І спытаўся ў яго: як тваё імя? І той сказаў у адказ: легіён імя мне, бо нас многа” [1, 1228]. Алюзія на тэкст Бібліі тут з’яўляецца відавочнай і невыпадковай. Нельга не заўважыць, што ў сучасным мастацтве роля нячыстай сілы, якая падмяняе чалавека, усё больш узмацняецца. Часцей дэманалагічныя істоты выступаюць як крыніца падвойнай пагрозы: падзейнай (знешняй матывацыя) і ўнутраная разбуральная сіла, якая ўкараняецца ў чалавеку як саматычная або псіхічная хвароба, што, урэшце, знішчае асобу, якая ператвараецца ў маргінальную сутнасць. Увядзенне падобных істот у мастацкія тэксты папярэаюць вобразную сістэму і ўскладняюць антрапалагічную мадэль свету. Пачвары фактычна зліваюцца з чалавекам і становяцца яго ценем.

Так адбываецца і з Шэвай. Яе дэманалагічная сутнасць праецыруецца не толькі на Інгу, але і на тых, хто побач з ёй – рэпарцёра Ліса, уфолога Сманцара, суседзяў, бандытаў з казіно. Разам з тым трэба адзначыць, што ў мастацкім свеце твора Ю. Станкевіча яна мае дваістую прыроду, выконваючы кампенсаторную функцыю. Шэва-цень абуджае ў асобе такія эмоцыі, як віна, сорам, агрэсія, зайздрасць, страх, раздражненне, незадаваленасць, адчай, яна дапамагае Інзе ўсвядоміць сваю недасканаласць, прымушае перманентна рэфлексаваць з нагоды свайго граху, не забываць свой грэх. У пэўнай ступені гэта адносіцца да іншых персанажаў п’есы, бо “яна [Шэва. – В.К.] можа гаварыць і так, неабавязкова праз дынамік. Ці крычаць у двары, бо яе цягне да людзей, а яна ведае пра іх усё, бо можа назіраць іх мінулае і будучыню. Адсюль і разборкі ў суседзяў. Чаму яна судзіць нас усіх? Вы чулі, што ў двары ўжо адбылося забойства? Яна ведае пра людзей усё, нават самае інтымнае, і раптам пачынае крычаць пра чалавека ўсю, заўважце, усю праўду. Пакуль пра ўсё гэта яшчэ толкам ніхто не ведае, хто гэта крычыць і адкуль. Акрамя нас. Але хутка вынюхаюць. <...> Яна, калі захопа, то ўсё прадбачыць і ведае: і ў мінулым, і ў будучыні. Ад яе нічога не схаваш” [2, 16-17].

Адсюль вынікае, што Шэва – зусім не нешта негатыўнае, асацыяльнае, яна выступае ў апазіцыі да Персоны і Эга і служыць крыніцай далейшага развіцця асобы. К. Юнг сцвярджаў: “Цень уяўляе сабой маральную праблему, якая кідае выклік асобаснаму эга ў цэлым, бо ні адзін чалавек не ў стане ўсвядоміць свой цень, не прыклаўшы сур’ёзных намаганняў маральнага характару. Яго ўсведамленне прадугледжвае прызнанне

рэальнай прысутнасці цёмных аспектаў асобы. Акт падобнага прызнання – важная і істотная ўмова самапазнання любога роду; і, як правіла, для здзяйснення яго трэба пераадолець немалое супраціўленне. На самой справе, самапазнанне як псіхатэрапеўтычная працэдура часцей патрабуе вялікай, цяжкай працы, расцягнутай на вельмі доўгі час” [Пераклад з рускай мовы наш. – В.К.; 3, 167-168].

Толькі куды пойдзе гэтая асоба – пацягнуцца да пісталета (Інга) ці пабяжыць зноў у казіно, каб рэалізаваць свае імкненні да матэрыяльнага забеспячэння самым лёгкім шляхам (Ліс), пажадае разбіць дынамік-вяшчуна праўды (Ілжэмаёр) ці ўчычы ад няёмкіх слоў з кватэры (уфалаг Сманцар) – залежыць ад самой асобы. Тут мы назіраем крызіс індывідуалізацыі, калі жаданні ценю не задавальняюцца асобай. Інга, якая ўсведамляе, што зло жыве ў ёй самой і яна не здольная гэта змяніць, перажывае траўматычны шок і запускае праграму самазнішчэння, бо “хіба мы можам пазбавіцца ад свайго мінулага? Гэта немагчыма. <...> І потым я [Інга. – В.К.] ужо не хачу ад яго пазбаўляцца. Маё мінулае – гэта, магчыма, адзіная рэальнасць, якая звязвае мяне з жыццём” [2, 33].

Рэпарцёр жа Ліс, які здольны прымірыцца з тым, што “ў кожнага, пэўна, ёсць свой «цёмны пакойчык» у душы, свае недахопы” [2, 17], з лёгкасцю гатовы змяніць сваё жыццё і жыццё Інгі: “Слухай, нам самы раз ліняць адсюль. Мы можам спыніцца ў іншым месцы, у любым горадзе, нам хопіць на ўсё. Я адпачну ад свайго работы і ад свайго хобі, я маю на ўвазе гульнію. Я кіну гэты занятак, даю слова. Мы проста будзем жыць, а потым пабачым...” [2, 33]. Ліс яшчэ не змог разабрацца ў трагедыі свайго існавання, бо яго свядомасцю кіруе не ўсведамленне слоў Шэвы-ценю, а крыўда і скаргі на жорсткі свет, які вінаваты ў няўстойлівасці становішча гэтага маладога шукальніка лёгкага жыцця і амагара шампанскага.

Такім чынам, Шэва ў аднайменнай п’есе Ю. Станкевіча адыгрывае важную ролю пры стварэнні вобразнай сістэмы, бо дазваляе больш аб’ёмна выявіць розныя псіхалагічныя тыпы асобы. Шэва – гэта цень-праекцыя маральнай недасканаласці сучаснага грамадства.

ЛІТАРАТУРА:

1. Біблія : Кнігі Сьвятога пісаньня Старога і Новага Запавету : кананічныя : у беларускім перакладзе. – Duncaville : World wide printing, 2002. – 1535 с.;
2. Станкевіч Ю. Армагедон – 1895 : п’есы, кінасцэнарый / Юры Станкевіч. – Мінск : Бібліятэка часопіса “Малалодзь”, Дзяржаўнае прадпрыемства “Дом прэсы”, 2000. – 127 с.;
3. Юнг К.Г. Избранное / Карл Густав Юнг. – Мінск : ООО «Попурри», 1998. – 448 с.